

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Сумська філія

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Гендерна психологія»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

081 Право (право)

**№1 за темою «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ»**

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. №7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 р. №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 р. №2

Розробник:

Професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС, канд. іст.
наук, ст. наук. співр. **Надія ДЕМИДЕНКО**

Рецензент:

Професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного
університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, доцент **Наталія
МІЛОРАДОВА**

План лекції

1. Предмет, структура та завдання гендерної психології
2. Роль пізнавальних процесів у гендерній соціалізації особистості.

Рекомендована література

Основна

1. Левченко К. Б. Гендерне тяжіння. Харків, «ФОЛІО», 2019. 189 с.
URI:<https://folio.com.ua/books/Genderne-tyazhinnya>
2. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с.
URI:https://www.naiu.kiev.ua/files/zakon_ukr/gender/Martsenyuk_Gender_and_no_n_discrimination_.pdf
3. Ткалич М. Гендерна психологія : навч. Посібник. Київ : Академвидав, 2016. 254 с. **URI:**<http://uaopp.com.ua/read/59/>
4. Фулей Т.І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя / Т.І. Фулей. К.: ВАТЕ, 2016. 180 с.
URI:<https://www.osce.org/files/f/documents/a/5/249271.pdf>

Додаткова

1. Гендерна рівність на ринку праці: як досягти рівня країн ЄС (2019)
URI:<http://surl.li/ifuji>
2. Гендерні аспекти оплати праці (2020)
URI:<http://surl.li/ifuva>
3. Демиденко Н.М. Гендерний паритет на українських землях у XIV-XVII ст.: права жінки у шлюбі. *Вісник національного університету міністерства оборони України*. 2023. №4. С.66-71.
URI:<http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/280098/276317>
4. Кікінежді О. М., Василькевич Я. З. Психологічна безпека особистості в контексті елітарно- освітньої парадигми. Психологічна безпека особистості у змінному світі: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. І.В.Волженцевої. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я.М., 2019. С. 287-304. **URI:**<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13279>
5. Чепурко Г. Гендерна рівність у світі праці в Україні / Гульбаршин Чепурко; Міжнародне бюро праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Київ : МБП, 2010. [Електронний ресурс]. **URI:**<http://surl.li/ifuay>

Інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті:

1. Гендерна статистика України. Сучасний стан, проблеми, напрямки вдосконалення [Електронний ресурс]
URI:<http://dhrp.org.ua/uk/publikatsii/124-henderna-statystyka-ukrainy-suchasnyi-stan-problemy-napriamky-vdoskonalennia>
2. Журнал «Спільне». Гендер і праця [Електронний ресурс] Режим доступу:
URI:<http://surl.li/ifuvh>

3.Ідея та цінність гендерної рівності у політиці Європейського Союзу [Електронний ресурс] Режим доступу:

URI:<http://povaha.org.ua/ideya-ta-tsinnist-hendernoji-rivnosti-u-politytsi-evropejskoho-soyuzu/>

Текст лекції

1. Предмет, структура та завдання гендерної психології

Психологія з самого її зародження значну увагу приділяла статі людини та пов'язаним з нею психологічним характеристикам. Цей інтерес зрозумілий, оскільки стать – це основа нашого бачення себе самого, оцінки інших людей у процесі спілкування з ними. Перше, що ми відображаємо в інших людях, на що орієнтуємося, будуючи контакт, про що пам'ятаємо, навіть забуваючи з часом деталі спілкування з людиною, – це її стать (Fiske, Haslam, & Fiske, 1991; Stangor, Lynch, Duan, & Glass, 1992). Саме на основі статі у багатьох суспільствах вибудовується розподіл праці, статусів та ролей людей. Стать людини, тобто універсальні, біологічні причини поведінки, майже сторіччя від часу заснування психології була у фокусі психологічних досліджень.

У межах «психології статі» (psychology of sex) чоловіки та жінки зазвичай вивчалися, як кардинально відмінні світи, а стать людини ототожнювалася з її сексуальністю. З часом відмінності перестали зводити до сексуальності, однак продовжували вважати вродженими. Саме на цій основі оформилась психологія статевих відмінностей (sex differences). Чому ж саме гендерна психологія, а не психологія статі? Виникнення саме гендерної психології пов'язане з утвердженням у науці самого поняття «гендер» у 60-70-х роках ХХ століття. В його утвердження неабиякий внесок зробили феміністичні рухи та феміністична теорія того часу. Завдяки активності феміністок фокус уваги почав зміщуватися з біологічного на соціокультурний вплив. Ними спростовувалась ідея природньої обумовленості материнського інстинкту та її наслідки для статусу жінки: обмеженість життя жінки виключно сімейними ролями. Вони взяли під сумнів і інші біологічні пояснення жіночої психології (інтелектуальна неспроможність, лідерські обмеження та ін.), на яких ґрунтується низький статус жінки у суспільстві. Як результат, стали видимими соціальні чинники, як-от виховання, навчання, масова культура, засоби масової інформації, які обумовлюють специфіку формування особистостей чоловіка та жінки, а також відносин між ними.

Отже, термін «гендер» увійшов у категоріальний апарат психології на хвилі ослаблення біологічного детермінізму для того, щоб описати психологічні та соціальні аспекти статі людини. Пізніше дослідження гендеру як соціальної статі людини проникли у різні сфери психологічного знання, насамперед, у соціальну та клінічну психологію.

Психологія статі – це галузь наукового знання, яка об'єднує розрізнені дослідження психологічних відмінностей між статями, що обумовлені біологічними чинниками. Вона може розглядатися як передумова розвитку гендерної психології. У сучасній науці гендер аналізується як багаторівневе

явище. Зокрема, розглядаються такі рівні: індивідуальний, інтерактивний, структурний. 1. На індивідуальному рівні вивчаються стабільні риси чоловіків та жінок, які ґрунтуються на біології та з'являються внаслідок ранньої соціалізації;

2. На інтерактивному рівні простежується, як гендерні очікування формують ідентичність та поведінку особистості; які переваги та обмеження соціальної поведінки стають наслідком гендерної соціалізації; як діють гендерні атитюди, яких дотримуються чоловіки та жінки.

3. На структурному рівні аналізуються шаблони макрорівня, статуси в суспільстві, заохочення, які до цих статусів прив'язані та приводять до відмінностей у поведінці та досвіді чоловіків та жінок. Гендерна психологія фокусується переважно на першому та другому рівнях аналізу, що, власне, і визначає її особливе місце у структурі гендерного знання.

Якщо узагальнити різні визначення предмету гендерної психології, які ґрунтуються на сучасній методології, то можна сказати, що гендерна психологія – це наука, що вивчає психологічні закономірності та психологічні механізми створення, трансформації та вияву різних форм гендеру (гендерної ідентичності) в інтерперсональній взаємодії. Як зрозуміло із визначення, сучасна гендерна психологія більше сфокусована на інтерактивному рівні аналізу гендеру. Гендерна ідентичність не розглядається як досягнена властивість особистості, а скоріше, як процес, явище, яке знаходиться у постійній трансформації. Саме через міжособистісну взаємодію ми отримуємо розуміння гендеру та виявляємо це розуміння.

Сучасною наукою підкреслюється роль пізнавальних процесів у гендерній соціалізації особистості. Пізнання – це той шлях, яким гендер впливає на наше сприйняття, наші інтерпретації та реагування на соціальний світ (Shelley J. Correll, , Sarah Thébaud, , Stephen Benard, 2007). Слід зауважити, що оформлення предмету гендерної психології проходило декілька етапів:

- дослідження соціальної природи психологічних відмінностей між статями;

- дослідження фемінності та маскулінності особистості як двох форм вияву

- соціальної нормативності на рівні особистості;

- дослідження множинної гендерної ідентичності особистості.

Гендерна психологія (англ. gender – рід, стать і грец. psyche – leif, logos – учення) вивчає психологічні закономірності та механізми творення, перетворення та вияву різних форм гендеру (гендерної ідентичності) в

інтерперсональній взаємодії. Останнє вивело у фокус досліджень різні типи гендерної ідентичності особистості: фемінну, маскулінну, андрогінну, недиференційовану. Донині гендерна психологія пройшла тривалий шлях становлення і є доволі усталеною сферою соціально-психологічних досліджень, що має окреслене дослідницьке поле та спирається на серйозні психологічні теорії. Явища, якими цікавиться сучасна гендерна психологія, тісно вплетені в предметний зміст соціальної психології. Тому справедливо розглядати гендерну психологію як структурну одиницю соціальної психології. Варто зауважити, що

у західній науці доволі усталеним є термін «соціальна психологія гендеру». Його психологічний смисл відповідає сучасному розумінню гендерної психології як науки про гендерну взаємодію (Shelley J. Correll, Sarah Thébaud, Stephen Benard, 2007).

Соціально-психологічна перспектива найкраще підходить для того, щоб зрозуміти, як формуються наші уявлення про жіночність та мужність у повсякденній взаємодії з різними людьми; які механізми обумовлюють те чи інше наше самовиявлення у спілкуванні як представника певної статі. Розуміння гендеру як інтерактивного процесу проливає також світло на те, як соціальні умови системно обмежують індивідуальний вибір, як формуються і відтворюються моделі гендерної поведінки та гендерної нерівності.

Предметне поле гендерної психології, як науки молодшої, яка розвивається, є мінливим та різноманітним, тому зрозумілим є намагання науковців його структурувати. У літературі можна познайомитися з різними підходами до структурування предметного наповнення науки, яка Вами вивчається (Клецина, 2003, Бендас, 2005).

У даному виданні можемо конкретизувати його зміст через наступну структуру:

□ Методологія гендерних досліджень у психології є виключно важливим розділом для розвитку молодшої науки, де здійснюється рефлексія методологічних

засад психологічних досліджень гендеру, обґрунтовуються адекватні предмету

методи, доводиться їх достовірність та надійність.

□ Психологія відмінностей, пов'язаних зі статтю, досліджує відмінності та подібності у психологічних характеристиках та особливостях поведінки чоловіків та жінок у спілкуванні, діяльності та самореалізації, що викликані

соціокультурними умовами існування.

□ Психологія гендерних характеристик особистості, передусім, спрямована на вивчення специфіки формування гендерної ідентичності і основних її складових: гендерної самооцінки, самоприйняття, установок, уявлень, стереотипів, що відповідають гендерній диференціації. Значна увага в цьому розділі присвячена питанням вияву та розвитку гендерної ідентичності у взаємодії, виробленню адекватних пристосувальних стратегій для подолання існуючих гендерних стереотипів, що порушують адаптивні можливості особистості. Досліджуються механізми формування відчуття свого жіночого чи чоловічого тіла, усвідомлення своєї належності до певної статі у соціальному контексті. У даний розділ також включені питання формування нетрадиційних гендерних ідентичностей та сексуальності.

□ Психологія гендерної соціалізації розглядає психосоціальні аспекти розвитку особистості.

У цьому розділі представлений аналіз впливу соціальних інститутів (сім'ї, школи) на розвиток гендерної ідентичності. Основними поняттями розділу є: статеві ролі, гендерна соціалізація. Необхідно відзначити, що питання

гендерної соціалізації як процесу засвоєння особистістю системи уявлення про поведінку чоловіків і жінок у суспільстві відносяться часто до галузі соціальної психології. Вважається, що гендерна соціалізація включає два взаємопов'язані аспекти. Перший аспект розкриває специфіку впливу суспільства на окремого індивіда з метою прийняття ним стандартів диференційованої поведінки, які засвоюються у вигляді гендерних уявлень.

2. Роль пізнавальних процесів у гендерній соціалізації особистості.

Другий аспект пов'язаний із самовизначенням особистості щодо прийнятих у суспільстві соціальних моделей чоловічої та жіночої поведінки, норм і гендерних стереотипів та вияву їх у спілкуванні. Значна увага приділяється вивченню асиметричних умов соціалізації для представників чоловічої і жіночої статі, способів і механізмів впливу основних інститутів соціалізації на формування в учасників соціалізаційного процесу гендерних атитюдів, стереотипів, уявлень; досліджується і те, як на рівні міжособистісної взаємодії засвоюються та виявляються нормативні гендерні моделі та транслюється гендерна нерівність.

□ Психологія гендерних груп. Сучасні соціально-психологічні дослідження гендеру звертаються до вивчення психологічних аспектів моногендерних та гетерогендерних груп, а також великих груп, утворених за критерієм статі і сексуальності (жіночі організації, ЛГБТ спільноти, чоловічі закриті клуби тощо).

Вивчаються психологічні закономірності поведінки й діяльності людей, які обумовлені їх приналежністю до названих груп, забезпечується аналіз психологічних характеристик представників цих груп у зв'язку з їх соціальним статусом як всередині гендерної групи, так і в рамках більш широкої соціальної структури (Воронцов, 2009).

□ Прикладна гендерна психологія включає в себе вивчення практичного застосування знань з гендерної психології в різних галузях психологічної науки, зокрема гендерно-психологічні аспекти вікового розвитку та освіти, лідерства та розвитку кар'єри в організаціях, сімейних, ділових та міжособистісних відносинах, а також психологічного благополуччя. феміністського руху, або «фемінізму другої хвилі», який переніс акцент з «жіночого питання» на гендерний аналіз соціальних відносин.

У результаті центром обговорення стала критика патріархату як засади культури, яка структурно закріплює чоловіче домінування. Головним завданням феміністських досліджень стало вивчення становища жінок з точки зору самих жінок і обґрунтування політичного порядку, метою якого є боротьба проти дискримінації жінок. Феміністські дослідження орієнтовані на критику суспільства і критику науки. Теоретики цього напрямку виходили з наявності специфічного жіночого досвіду, поки що не відображеного в поняттях і концепціях існуючої на сьогоднішній день соціально-гуманітарної науки.

Остання піддавалася ними критиці за ігнорування жінок. На їхню думку, ігнорування жінок і жіночого досвіду в науковому розгляді обумовлено тим, що воно сфокусовано на сфері публічній, з якої жінки були, як правило, виключені.

На відміну від феміністських (жіночих) досліджень, гендерні дослідження звертаються до значно ширшого кола проблем, що виникають як у жіночому, так і в чоловічому досвіді в різних вікових, соціокультурних, расових групах. Як і будь-яка міждисциплінарна наука, гендерологія, та й феміністика, мають вирішити питання напрацювання спільної методології дослідження між різними галузями науки. І це доволі складне завдання, оскільки кожна наука має свої унікальні методологічні основи та методи.

Методологічною основою сучасних досліджень гендеру є конструкціоністський підхід. Предметне поле сучасної гендерної психології, з одного боку, інтегроване у міждисциплінарне поле гендерології, а з іншого, є суто психологічним знанням про психологічні механізми створення та перетворення гендерної ідентичності в процесі соціальної та міжособистостісної взаємодії.

Отже, з одного боку, предмет гендерної психології є підпорядкованим гендерології, тобто принципово вужчим, але водночас гендерні дослідження у психології охоплюють різні галузі (наприклад, психологію спорту, клінічну психологію, диференційну психологію, психофізіологію) і виходять за межі її міждисциплінарного поля. Методологія гендерних досліджень формується, головним чином, на основі переосмислення таких концепцій, як теорія статевих ролей і соціального конструктивізму. Гендерний підхід – це методологічна основа досліджень у суспільних науках, орієнтована на втілення ідеї рівності людей, незалежно від їх статевої належності. Гендерна теорія – система наукових поглядів на відносини, ролі, норми, статуси, цінності чоловіків і жінок, їхнє соціальне життя, життєвий досвід, набуття та реалізацію ними соціально-рольових характеристик.